

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ (СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

Веретенко І.М.

Українська інженерно-педагогічна академія, м. Харків

У статті схарактеризовано основні теоретичні положення, які є підґрунтям у формуванні компетентностей здобувачів загальної середньої освіти. Проаналізовані поняття компетентність та соціальна компетентність. Виділено соціальну компетентність як домінуючу компетентність при здійсненні соціально-педагогічної роботи в закладах загальної середньої освіти. Виокремлено здатності соціальної компетентності. Розкрито можливості використання базових положень компетентнісного підходу відповідно до завдань соціально-педагогічної роботи зі здобувачами загальної середньої освіти.

Ключові слова: компетентність, соціальна компетентність, здобувачі загальної середньої освіти, базові положення, компетентнісний підхід, соціально-педагогічна робота.

Постановка проблеми. Підходи до освіти в сучасній Україні постійно оновлюються. У сучасних закладах загальної середньої освіти України передбачено «перехід від школи знань до школи компетентностей». Навчити особистість використовувати отримані знання для успішної самореалізації при виконанні своєї соціальної функції можливо в рамках компетентнісного підходу у сучасній соціально-педагогічній теорії та практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над проблемою формування компетентностей (соціальних компетентностей) здобувачів загальної середньої освіти працюють українські вчені: І. Бех, Н. Бібік, Л. Ващенко, М. Докторович, І. Зарубінська, І. Зверева, О. Локшина, О. Овчарук, Т. Окушко, Ж. Петрович, О. Пометун, О. Савченко та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, як показав аналіз наукових праць українських вчених, проблема компетентнісного підходу в освіті є надзвичайно

актуальною. Означений підхід стосується і навчання, і соціально-педагогічної роботи в закладах загальної середньої освіти. Так, у новому Законі України «Про освіту» від 2017 року зазначається, що «метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу...» [11].

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення базових положень компетентнісного підходу у соціально-педагогічній роботі та окреслення доцільності їх використання соціальними педагогами в закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Визначальною категорією компетентнісного підходу у соціально-педагогічній роботі є «компетентність» (вихідна основа «competere», що означає «знати», «досягати», «вміти», «відповідати»), без якої неможлива діяльність особистості сучасного суспільства. У науковій літературі поняття «компетентність» не має єдиного тлумачення. Первинне значення цього терміну стосувалося в основному професійної діяльності й розглядалося як вершина розвитку професійної майстерності. Протягом останніх років дослідники почали визначати компетентності у різних сферах життєдіяльності.

Так, наприклад, О. Пометун зазначає, що у педагогічній науці термін «компетентність» розуміється як «...спроможність особистості сприймати індивідуальні потреби та відповідати на них, кваліфіковано будувати діяльність у будь-якому напрямі, виконувати певні завдання або роботу» [10, с. 16].

Науковець Ж. Петрович розглядає компетентність як «...інтегровану особистісну характеристику, що об'єднує знання, уміння, навички, цінності, досвід людини, готовність і здатність реалізувати коло повноважень, що визначають її відповідальність у виконанні певних завдань» [8, с. 54].

Компетентність за твердженням М. Докторович – категорія, яка може стосуватися як однієї конкретно взятої особистості, так і цілої соціальної групи. Вона вказує не лише на вміння, знання, досвід, а й на самостійність, рівень освіченості, життєві та професійні цінності, здатність ефективно розв'язувати нові нестандартні завдання тощо [1]. Компетентність передбачає спроможність особистості відповідати на індивідуальні та соціальні виклики, формувати комплекс ставлень, цінностей, знань і навичок. Вона не може бути ізольована від конкретних умов її реалізації, оскільки тісно пов'язує одночасну мобілізацію знань, умінь і способів поведінки в умовах конкретної діяльності. Компетентність має вікові характеристики, які розглядаються як орієнтовні показники розвитку особистості на кожному віковому етапі. Вітчизняні науковці Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшина, О. Овчарук, О. Пометун на основі вивчення зарубіжного досвіду визначили наступні ключові (життєво важливі) компетентності здобувачів середньої освіти: навчальну (інтелектуальний розвиток особистості та здатність учитися протягом життя); соціальну (володіння засобами, що дають можливість особистості взаємодіяти з різними соціальними групами та соціальними інститутами суспільства), здоров'язбережувальну (набуття характеристик та властивостей, спрямованих на збереження фізичного, соціального, психічного та духовного здоров'я – свого та оточення), громадянську (орієнтування в проблемах сучасного суспільно-політичного життя в Україні, прийняття законних рішень, враховуючи інтереси і потреби громадян, власні інтереси), з інформаційних та комунікаційних технологій (здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, володіти й оперувати інформацією відповідно до потреб ринку праці), загальнокультурну (здатність жити та взаємодіяти з іншими в умовах полікультурного суспільства, керуючись національними та загальнолюдськими цінностями). Ключові компетентності є особистісною і соціальною цінністю, вони необ-

хідні кожному учню і суспільству в цілому [12]. Без цих компетентностей неможлива діяльність сучасної людини в інтелектуальній, суспільно-політичній, комунікаційній, інформаційній, культурній та інших сферах життєдіяльності. Ключові компетентності мають відповідати пріоритетам та цілям освіти і носити особистісно орієнтований характер [5, с. 13].

Вирішальну роль у формуванні ключових компетентностей здобувачів середньої освіти відіграють саме заклади загальної середньої освіти, які забезпечують формування активної життєвої позиції, моральних переконань, принципів та ідеалів, необхідних для всебічного розвитку особистості.

У Законі України «Про освіту» зазначається, що компетентність – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [11].

У соціально-педагогічному аспекті поняття «компетентність» розглядають як здатність особистості ефективно взаємодіяти у суспільстві, задовольняти індивідуальні та соціальні потреби за допомогою знань, умінь, практичних навичок, емоцій, ціннісних орієнтацій і використовують поняття «соціальна компетентність». Саме на формування соціальної компетентності має бути спрямована соціально-педагогічна робота загальноосвітнього навчального закладу. Серед основних компетентностей І. Зверева виділяє: соціальні компетентності, пов'язані з оточенням, життям суспільства, соціальною діяльністю особистості (здатність до співпраці; вміння розв'язувати проблеми в різних життєвих ситуаціях; комунікативні навички та вміння взаєморозуміння; вміння функціонувати в соціально гетерогенних групах; активна участь у житті громади; вміння визначати особисті ролі в суспільстві тощо); мотиваційні компетентності, пов'язані з інтересами, індивідуальним вибором особистості (навички адаптуватися та бути мобільним; бажання змінити життя на краще; вміння робити власний вибір і встановлювати особисті цілі тощо); функціональні компетентності пов'язані з умінням оперувати знаннями та фактичним матеріалом (здатність ефективно використовувати мову та символи, знання й інформаційну грамотність у різних ситуаціях) [2, с. 58].

Соціальна компетентність поєднує в собі загальні ознаки поняття «компетентність» особистості, які звужуються й уточнюються значенням і логікою поняття «соціальна». Такими загальними ознаками компетентностей є їх практико-орієнтований характер і творча спрямованість. Соціальна компетентність особистості охоплює різні сфери людської діяльності: навчальну, професійну, власне соціальну взаємодію і є однією із істотних передумов продуктивного міжособистісного взаємодії в усіх її проявах [3].

Соціальна компетентність за М. Докторович – це набута здатність особистості гнучко орієнтуватися в мінливих соціальних умовах та ефективно взаємодіяти із соціальним середовищем [1].

Поняття «соціальна компетентність» підлітків Т. Окушко визначає як базову, інтегровану характеристику особистості, що відображає її досягнення в розвитку взаємин з іншими людьми, дозволяє

правильно вибудувувати відносини і сприймати соціальну реальність, реалізовувати свою поведінку в залежності від ситуації у відповідності з існуючими у соціумі нормами і цінностями [7].

Б. Кремс виокремлює наступні компоненти соціальної компетентності: компетентність у вирішенні конфліктів, соціальна відповідальність, соціальне розуміння, соціальна вправність, В. Ромек акцентує на можливості гнучко змінювати стратегію поведінки людини з урахуванням соціальних норм та особливостей соціальної ситуації.

Ми погоджуємося з думкою, що процес формування соціальної компетентності проходить ряд етапів (соціальна адаптація, соціальна ідентифікація, індивідуалізація та персоніфікація), триває протягом життя людини, розгортається послідовно згідно з її психофізіологічним розвитком в кожному віковому періоді, набуваючи нових форм та змісту [1].

Важливою теорією компетентнісного підходу, на нашу думку, є теорія соціальних мереж (Д. Уоттс, С. Строгац). Вона підкреслює значущість міжособистісних стосунків, в першу чергу, всередині реферетних груп та серед однолітків у набутті тієї чи іншої форми поведінки. На цій теорії ґрунтуються програми профілактики у молодіжному середовищі за принципом «рівний-рівному». За концепцією М. Вебера соціальна дія (бездіяльність) має суб'єктивний «сенса» незалежно від ступеня його виразності. Соціальна дія – це поведінка особи, яка за суб'єктивно передбачуваним змістом (цілі, наміри, уявлення про що-небудь) дійової особи, суспільства пов'язана з поведінкою інших людей і, виходячи з цього сенсу, може бути зрозуміло пояснена. Інакше кажучи, соціальною є така дія, «що у відповідності зі своїм суб'єктивним змістом включає в дійовій особі установки на те, як будуть діяти інші і орієнтується в їхньому напрямку». Це означає, що соціальна дія передбачає свідому орієнтацію суб'єкта на відповідну реакцію партнера і «очікування» певної поведінки, хоча її може й не бути.

Соціальну дію особистості вивчав і Т. Парсонс у своїй концепції. Він стверджував, що діяльність особистості є усвідомленою, спирається на цінності, принципи і норми суспільної поведінки. Тобто, діяльність залежить від трьох факторів – соціального виміру, що ґрунтується на певному усталеному соціальному порядку, соціальних норм, особистісного виміру, який опирається на усвідомлення соціальним суб'єктом власних вчинків та культурного виміру, підґрунтям якого є прийняті у суспільстві культурні цінності. Існування останніх є обов'язковою умовою стабільного функціонування соціальної системи, оскільки культурні цінності, прийняті особистістю, дозволяють їй безболісно сприймати норми обов'язкової поведінки в межах соціальної системи. За такою системою фундаментальні суспільні цінності повинні стати цінностями особистості, що і є основою її соціальної дії.

Також необхідно, на нашу думку, розглянути теорію Г. Дж. Ботвіна, що вивчає життєві навички (lifeskills training), тобто навички особистої поведінки та міжособистісного спілкування. Наявність життєвих навичок за даною теорією дозволяє особистості позитивно змінювати поведінку та гармонійно жити у суспільстві.

Використання цієї теорії у соціально-педагогічній роботі сприяє формуванню сприятливих життєвих настанов та поведінкових навичок. Дану теорію застосовують у превентивній роботі щодо попередження різних видів насильства, у корекційній роботі в разі його виявлення, у випадках потрапляння дитини у складні життєві обставини, у профілактичній та корекційній роботі щодо різних видів залежностей здобувачів середньої освіти тощо [4, с. 18].

Теорія ігрової діяльності вчених Д. Ельконіна та А. Усової розглядає своєрідність ігрової діяльності, основні етапи її становлення, формування ігрових дій, умови виникнення і розвитку сюжетної гри, перехід рольових ігор у групі, з'ясовує значення гри як рушійної сили розвитку дитини. Багато уваги було приділено дослідженню ролі дитячих груп у становленні особистості, результатом якого стало твердження, що клас, у життя якого включаються школярі, не впливає безпосередньо на становлення їхніх особистісних якостей. Цей вплив залежить від функцій, які виконує учень у груповій навчальній діяльності, суспільно корисній праці, від реалізації його прагнення до самоствердження. Найефективнішим чинником розвитку є нові потреби, інтереси, прагнення, самооцінка особистості тощо.

Українські дослідники соціально-педагогічної теорії та практики виокремлюють здатності соціальної компетентності: аналізувати механізми функціонування соціальних інститутів суспільства, визначаючи в них власне місце, та проєктувати стратегії свого життя з урахуванням інтересів і потреб різних соціальних груп, індивідумів, відповідно до соціальних норм і правил, наявних в українському суспільстві, та інших чинників; продуктивно співпрацювати з різними партнерами в групі та команді, виконувати різні ролі й функції в колективі, проявляти ініціативу, підтримувати та керувати власними взаєминами з іншими; застосовувати технології трансформації та конструктивного розв'язання конфліктів, досягнення консенсусу, брати на себе відповідальність за прийняті рішення та їх виконання; спільно визначати цілі діяльності, планувати, розробляти й реалізовувати соціальні проєкти і стратегії індивідуальних та колективних дій; визначати мету комунікації, застосовувати ефективні стратегії спілкування залежно від ситуації, вміти емоційно налаштуватися на спілкування з іншим.

Висновки і пропозиції. Використання базових положень компетентнісного підходу в соціально-педагогічній роботі зі здобувачами загальної середньої освіти має сприяти: упевненості у певному соціальному статусі; формуванню особистості, яка здатна враховувати мінливість процесів, що відбуваються у суспільстві і відповідно цьому діяти, з іншого боку такої особистості, яка буде твердо дотримуватися своїх намірів, створюючи сприятливі умови для їх реалізації; формуванню установок на прикладання зусиль до навчання, самовиховання, духовної та творчої діяльності і отриманню задоволення від результату своєї діяльності; профілактичній та корекційній роботі з попередження жорстокого поводження з дитьми у сімейному оточенні тощо.

Список літератури:

1. Докторович М.О. Формування соціальної компетентності старшого підлітка з неповної сім'ї : автореф дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 «Соціальна педагогіка». Київ, 2007. 21 с.
2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І.Д. Звереві. Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с.
3. Зарубінська І.Б. Теоретико-методичні основи формування соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів економічного профілю: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Київ, 2011. 39 с.
4. Информационный документ ООН «Насилие дома и в семье» (Regional Consultation for the UN Study on Violence Against Children, 5–7 July 2005). Ljubljana, Slovenia, 2005. 221 с.
5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О.В. Овчарук. – Київ: «К.І.С.», 2004. 112 с.
6. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти // Стратегія реформування освіти в Україні : рекомендації з освітньої політики. Київ: «К.І.С.», 2003. С. 13-37.
7. Окушко Т.К. Формування соціальної компетентності підлітків у дитячому об'єднанні. URL: <http://www.stationline.org.ua>.
8. Петрович Ж.В. Дитина у складних життєвих обставинах: соціально- педагогічне забезпечення прав : моногр. Рівне: Видавець О. Зень, 2010. 368 с.
9. Пометун О.І. Теорія і практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн // Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи (Бібліотека з освітньої політики) / Н.М. Бібік, Л.С. Ващенко, О.І. Локшина [та ін.]. Київ: «К.І.С.», 2004. С. 16-25.
10. Пометун О.І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки // Вісник програм шкільних обмінів. 2005. № 23. С. 18-19.
11. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
12. Савченко О.Я. Ключові компетентності – інноваційні результати шкільної освіти // Рідна школа. 2011. № 8-9 (серпень-вересень). С. 4-8.

Веретенко І.М.

Украинская инженерно-педагогическая академия

ФОРМИРОВАНИЕ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СОИСКАТЕЛЕЙ ОБЩЕГО СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ (СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)**Аннотация**

В статье охарактеризованы основные теоретические положения, которые являются основой в формировании компетентностей соискателей общего среднего образования. Проанализированы понятия компетентность и социальная компетентность. Выделена социальная компетентность как доминирующая компетентность при осуществлении социально-педагогической работы в учреждениях общего среднего образования. Выделены способности социальной компетентности. Раскрыты возможности использования базовых положений компетентностного подхода в соответствии с задачами социально-педагогической работы с соискателями общего среднего образования.

Ключевые слова: компетентность, социальная компетентность, соискатели общего среднего образования, базовые положения, компетентностный подход, социально-педагогическая работа.

Veretenko I.M.

Ukrainian Engineering Pedagogics Academy

FORMATION A COMPETENCIES OF TRAINERS OF MIDDLE EDUCATION (SOCIAL-PEDAGOGICAL ASPECT)**Summary**

The article describes the main theoretical positions which are the basis for forming the competences of the applicants of general secondary education. The concepts of competence and social competence are analyzed. The social competence as the dominant competence is allocated while performing social and pedagogical work in institutions of general secondary education. The ability of social competence is singled out. The possibilities of using the basic provisions of a competent approach in accordance with the tasks of social and pedagogical work with applicants for general secondary education are revealed.

Keywords: competence, social competence, applicants for general secondary education, basic provisions, competence approach, social and pedagogical work.